

IDEOLOŠKI I POLITOLOŠKI ASPEKTI PROPASTI BOSANSKOG KRALJEVSTVA 1463. GODINE*

Srećko M. DŽAJA, München

Suvremeni povijesni izvori o slomu bosanskog kraljevstva potkraj svibnja i početkom lipnja 1463. godine razmjerno su brojni i raznolike su političke i kulturne provenijencije: osmanlijske, bizantske i zapadne.¹

U dvjema točkama svi su ti izvori jedinstveni: prvo, da je Mehmed II. Osvajač Bosnu veoma brzo, kao vjetar, osvojio; i drugo, da je Bosna tada temeljito oplijenjena i opustošena, a njezino stanovništvo većim dijelom prognano.

Znatne razlike među izvorima pojavljuju se pri objašnjavanju uzroka Mehmedova vojničkog pohoda protiv Bosne, na jednoj strani, i naglog sloma Bosne, na drugoj strani. Kako je i očekivati, osmanlijski kroničari trse se da opravdaju sultanov pohod. Ašik Paša Zade zadovoljava se time da istakne kako je povod Mehmedova pohoda otkazi-

* Na njemačkom jeziku pod naslovom *Untergang des Bosnischen Königreichs in ideologischer und politologischer Sicht* ovaj prilog je priopćen u obliku „communication” na V. međunarodnom kongresu za proučavanje jugoistočne Evrope (*Cinquième Congrès International des Études du Sud-est Européen*) u Beogradu od 11. do 17. rujna 1984.

1 *Osmanlijski kroničari 15. st.*: a) *Ašik Paša Zade* u njemačkom prijevodu *Richard F. Kreutel*: Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik „Denkwürdigkeiten und Zeitläufte des Hauses 'Osman' ” vom Derwisch Ahmed, genannt Aşik-Paşa-Sohn, Graz/Wien/Köln, 1959 (= Osmanische Geschichtsschreiber 3.), Kap. 140, p. 231–235; u srpskom prijevodu *Gl. Elezović*: Turški izvori za istoriju Jugoslovena. Posebni otisak iz „Bratstvo XXVI”, Beograd, 1932, p. 32–34; b) *Tursun Bey*: *Târîh-i ebü'l-feth. Hazirayan*: A. Mertol Tulum. İstanbul 1977, cap. 22, p. 121–128; u srpskom prijevodu *Gl. Elezović*: op. cit. p. 63–70. v. H. İnalcık: *Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's time*, u: *Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes* 69, 1977, p. 55–71.

Bizantski kroničari 15. st.: a) *Laonici Chalcocondylae* *Historiarum demonstrationes*. Ed. E. Darko, sv. 2/2, Budapest, 1927, Lib. X, p. 277–289; b) *Critobuli Imbriotae* *Libri quinque de rebus gestis Mechemetis*. Ed. C. Müller: *Fragmenta historicorum Graecorum* sv. 5/1, Paris, 1870, Lib. IV, Cap. XV, p. 147–148. Nisam uspio konzultirati najnovije kritičko izdanje *Kritobula* od *Diether Roderich Reinsch*: *Critobuli Imbriotae Historia*. Berolini et Novi Eboraci: Walter de Gruyter 1983 (= CFHB vol. XXII, Series Berolinensis). Recenzirao *Jean-Louis van Dieten* u: *Südost-Forschungen* 44, 1985, p. 235–244.

Zapadni izvjestitelji na osmanlijskoj strani: a) *Konstantin Mihajlović iz Ostrovice* u njemačkom prijevodu od *R. Lachmann*: *Memoiren eines Janitscharen oder Türkische Chronik*. Graz/Wien/Köln 1975 (=Slavische Geschichtsschreiber 8.), Kap. 34, p. 137–141. O srpskim prijevodima ovoga spisa usp. op. cit. p. 44, bilj. 11; b) topolivac *Jörg von Nürnberg*: *Geschicht[e] von der Turckey*. Memmingen [1482] 1496, f. 4r–v. Usp. *A. Vasiliev*: *Jörg of Nuremberg, a writer contemporary with the Fall of Constantinople*, u: *Byzantion* 10, 1935, p. 205–209.

Iz zapadnog neposrednog susjedstva pohod protiv Bosne pratili su i tome otpremali kratke ali svježe izvještaje Mlečani, odnosno mletački podanici. Izvještaj splitskog podeste u Veneciju od 11. lipnja 1463. kod *VI. Ćorović*: *Historija Bosne*. Beograd 1940 (= Posebna izd. Srpske Kralj. Akad. 129.), p. 557, bilj. 3. Izvještaj mletačkog dužda *Christophorusa Mauro* u Firencu od 14. lipnja 1463. kod *V. Makušev*: *Istoričeskie pamjatniki južnih Slavjan 1*. Varšava 1874, p. 533, usp. 308–310. Od suvremenih zapadnih historiografa o propasti Bosne govore kratko *Antonio Bonfini*: *Rerum Ungaricarum Decades* III. Lib. X. Ed. *J. Fögel* i dr. Tom. III. Lipsiae, 1936,

vanje harača od strane bosanskog kralja. Tursung Beg ide dalje pa navodi i slijedeće: sveti rat za islamske interese (*džihad*), bogat plijen, nevjera bosanskog kralja i, napokon, sultanovo pravo da ga kazni i zato što je on pri dolasku na prijestolje, navodno, umorio vlastitog oca.² Mletački su izvještaji više neutralni; oni opisuju tijek operacija i ne upuštaju se u objašnjavanje ni pozadine, ni uzroka pohoda, ni brzog sloma.

Naprotiv, sasvim je drukčije s diplomatskom prepiskom i izvještajima onih političkih snaga koje su bosanskog kralja otcijepile od sultana i time izazvale pohod protiv Bosne; riječ je dakle o ugarskoj diplomatskoj prepisci i izvještajima Rimske kurije.

Ugarski kralj Matijaš Korvin, koji je u odlučujućem trenutku bio zaokupljen borbom s carem Fridrikom III. za ugarsku krunu, pa nije mogao intervenirati,³ tvrdio je nešto kasnije da su izdajnici pozvali sultana i da sultan nije Bosnu osvojio oružjem, nego lukavstvom i prevarom.⁴

Rimska kurija identificirala je bosanske „bogumile” kao izdajnike. Ta interpretacija o propasti Bosne „bugumilskom izdajom”, posredovana preko humanističke historiografije i Mavra Orbinija,⁵ čvrsto se ugniježdila u modernu historiografiju; u nacionalnu hrvatsku i srpsku u vrlo patetičnim oblicima,⁶ u bosansko-muslimansku i barem jedan dio međunarodne historiografije s određenim vrijednosnim korekturama, tj. „heretički i izdajnički manihejci” (u terminologiji Rimske kurije) pretvoreni su u modernim verzijama u progonjene, ali i borbene bogumile, koji Osmanlije dočekuju kao oslobodioce.⁷

---

p. 245 i nešto opširnije poljski kroničar *Jan Dlugosz*: *Joannis Dlugossii seu Longini Historiae Polonicae*. Tom. V. Lib. XII (XIII). Ed. *I. Zegota Pauli*. Cracoviae, 1878, p. 377–378.

O izvještajima koji su nastali u krugu Rimske kurije i kojima se ovdje posvećuje posebna pozornost v. dalje i usp. dokumentarni prilog u originalu i hrvatskom prijevodu.

2 Po svoj prilici u ovom slučaju imamo posla s politički motiviranom „legendom o ubojstvu kralja”, koju su u opticaj stavili protivnici nesretnog bosanskog kralja. Bonfini, dvorski historiograf kralja Matijaša Korvina, aludira na to kada piše: *regnum, quod a patre suo surripuit cum vita simul amisit. Huius igitur temeritate scelerisque Rascia et Bossena cum magna Serviae parte in Turci ditionem pervenit. A. Bonfini*: op. cit. u bilj. 1, 1. c.

U varijanti koju je zabilježio Jörg iz Nürnberga, sadržan je protuugarski stav; tu je naime kao supočinitelj ocoubojstva uvučen i kralj Matijaš Korvin.

U 16. st. unesena je u legendu i bosanska kraljica Katarina. Usp. *P. Andelić*: *Bosanskohercegovačka književna hrestomatija 1*. Starija književnost. Sarajevo 1974, p. 98–100.

3 Vidi *M. Cazacu*: *Les Ottomans sur le Bas-Danube au XVe siècle*, u: *Südost-Forschungen* 41, 1982, p. 27–41, ref. 40–41.

4 *L. Thallóczy i S. Horváth*: *Codex diplomaticus [...] Jajcza*. Budapest, 1915 (= *Mon. Hung. hist. Diplomataria* 40.), p. 14.

5 Vidi *J. Matasović*: *Tri humanista o patarenima*, u: *Godišnjak Filozofskog fakulteta Skoplje* 1, 1930, p. 235–252.

6 Vidi *F. Rački*: *Bogomili i patareni*, u: *Rad JAZU* 8, 1869, p. 173–174; *V. Klaić*: *Geschichte Bosniens von den ältesten Zeiten bis zum Verfall des Königreiches*. Leipzig 1885, p. 440; *isti*: *Povijest Hrvata*, sv. IV; Zagreb 1982, str. 51–52; *VI. Ćorović*: op. cit. u bilj. 1, p. 558–559.

7 Vidi *F.-K. Kienitz*: *Städte unter dem Halbmond. Geschichte und Kultur der Städte in Anatolien und auf der Balkanhalbinsel im Zeitalter der Sultane 1071–1922*. München, 1972, p. 221–222; *A. Ruppert*: *Untersuchung zur Verbindung von politischer Geschichte und religiösem Dualismus in Bosnien*. Frankfurt a/M. 1973 (= *magistarski rad u strojopisu*. Goethe Universität Frankfurt), p. 147–180.

Srpski povjesničar S. M. Ćirković ublažio je „bogumilsku ulogu” pri propasti bosanskog kraljevstva pomicanjem naglaska od „bogumila” na „nepostojanu i prevrtljivu politiku” pretposljednog bosanskog kralja Tomaša (1443–1461).⁸

Jedno daljnje pomicanje naglaska, i to od unutarnjih na vanjske političke faktore, čini mi se ne samo mogućim nego i nužnim. Na to nas sili noviji kritički pristup i proučavanje najznačajnijeg dijela evropske historiografije 15. stoljeća, naime *Komentara* pape Pija II, odnosno humanista Enea Silvija Piccolominija. Novija povijesna kritika izvora dokazala je da je sačuvan izvornik *Komentara*, koje je humanist Piccolomini dijelom sam pisao, dijelom diktirao kroz šest godina svoga papinstva,⁹ te da je tekst objavljenih izdanja nepotpun, odnosno znatno okljaštren.¹⁰

Što se tiče odlomaka o Bosni, tekstualne promjene su rijetke i neznatne.¹¹ U odlomku o vojničkom slomu Bosne provedena je jedna jedina tekstualna izmjena: *Banus Croatiae*, kako glasi u izvorniku, u objavljenim izdanjima pretvoren je u *Banus Sclavoniae*.

Prijeđimo sad na povijesno-kritičku analizu ovoga odlomka, koji je, što se Bosne tiče, bez sumnje najzanimljiviji i najvažniji u cijelim *Komentarima*. Prvo pitanje koje se postavlja jest: kada je pisan ovaj odlomak?

Dvanaesta knjiga *Komentara* završena je u prosincu 1463. godine.¹² Dotični odlomak, s kojim završava jedanaesta knjiga, vjerojatno je napisan potkraj studenoga ili na samom početku prosinca, jer u protivnom autor ne bi propustio da spomene kako je Matijaš Korvin ponovno oteo Jajce iz turskih ruku u prosincu iste godine.

Slijedeće pitanje u ovoj analizi glasi: kojim se izvorima papa poslužio pri pisanju ovoga odlomka? Moja teza glasi: legat Nikola Modruški podnio je papi opširan izvještaj o sudbonosnom pohodu protiv Bosne u proljeće 1463. i papa je ovaj izvještaj uz neznatne promjene jednostavno ugradio u svoj tekst. Za ovu tezu daju se navesti slijedeći argumenti:

---

8 S. Ćirković: *Istorija srednjovekovne bosanske države*. Beograd, 1964, p. 323–324.

9 U Codex Vat. lat. Reginae Sueciae 1995. O problematici izvornog teksta *Komentara* pape Pija II. prije svega H. Kramer: *Untersuchungen über die „Commentarii” des Papstes Pius II., u: Mitteil., des österr. Instituts f. Geschichtsschreibung [Innsbruck] 48, 1934, p. 58–92.*

10 Pii Secundi Pontificis Max. Commentarii Rerum memorabilium, quae temporibus suis contigerunt, a R. D. Joanne Gobellino, vicario Bonenn., iamdiu compositi et a R. P. D. Francisco Band. Piccolomineo Archiepiscopo Senensi ex vetusto originali recogniti. Romae, 1584 [21589; 3Frankfurt, 1614]. Netočan naslov zavodio je stručnjake sve do u 20. stoljeće da autorstvo djela pripisuju kopisti Johannesu Gobellinusu (Gobel ili Göbel). Potpun tekst *Komentara* prema Cod. Vat. lat. Reg. Suec. 1995 dosad je objavljen samo u engleskom prijevodu: F. A. Gragg (transl.) i L. D. Gabel (intr. and not.), *The Commentaries of Pope Pius II on The Memorable Events of His Times. Books I–XIII, u: Smith College Studies of History. Northampton, Mass. vol. 22 (1937), 25 (1940), 30 (1947), 35 (1951), 43 (1957).*

11 Postoje ukupno dva mjesta s tekstualnim razlikama o Bošni: a) o rezultatu prisilnog pokrštavanja bosanskih „bogumila”, koje je provedeno 1459/1460, tekst u objavljenim izdanjima (Lib. V) glasi: *duo* circiter milia baptizati sunt, quadraginta aut paulo plures pertinaciter errantes ad Stephanum Bosnae ducem perfidiae socium confugere. Polazeći od engleskog prijevoda, umjesto *duo* (2000) u originalu mora stajati *duodecim* (12000); b) gore spomenuto mjesto u Lib. XI: *Banus Croatiae* umjesto *Banus Sclavoniae*.

12 O tome H. Kramer: op. cit. u bilj. 9, p. 70–72.

1. Kritika izvora je ustanovila da je Enea Silvio Piccolomini tako postupio i na mnogim drugim mjestima svojih *Komentara*, osobito kada nije raspolagao ni s kakvim drugim pisanim izvorima i literaturom. Upravo je takav slučaj s Bosnom, kako to sam autor ističe.

2. Razračunavanje između Nikole Modruškog i bosanskog kralja Stjepana Tomaševića u trenutku kada je sultan Mehmed II. stajao „ante portas”, dramatično je opisano. Očito je autor *Komentara* dobrano zadržao ton i način izlaganja svoga legata, jer kroz tekst prosijeva strastvenost sudionika zbivanja.

3. Naveden je datum početka opsade Bobovca (19. svibnja 1463) i ime zapovjednika tvrđave, „nekadašnjeg manihejca” Radaka, koji je optužen zbog izdaje.

U svom kratkom prikazu sloma Bosne, koji je Nikola Modruški napisao nekih dvadesetak godina kasnije, on ne spominje više imena Radak, ali govori o „heresiarchis sectae Manicheorum” kao izdajnicima.¹³

U svjetlu ovih zapažanja izvještaj *Komentara* o propasti srednjovjekovne Bosne da se vrednovati na slijedeći način: riječ je barem u jezgri, o izvještaju jednog diplomata i političara, koji je situaciju dobro poznao, ali i čija je diplomacija i politika doživjela strahovit fijasko. Obje činjenice jasno odjekuju u njegovu izvještaju: na jednoj strani zorno je ocrtan tijek zbivanja i raspon posljedica, a na drugoj je isto tako očita potraga neuspjelog političara za ideološkim žrtvenim jarcem. Našao ga je u bosanskim „bogumilima” i time lansirao u svijet bosansku „legendu bodeža u leđa” („Dolchstoßlegende”). Nijednim drugim izvorom 15. stoljeća ne da se potvrditi optužba papinskog legata Nikole Modruškog. Naprotiv, kritički sintetizirani, dotični izvori pružaju slijedeću povijesnu sliku o Bosni u 15. stoljeću:

Bosna je tada zapala u tjesnac između Ugarske i Osmanlijskog Carstva. Nijedna od ovih dviju velikih sila nije se zadovoljila samo sa sigurnosnim vojničkim paktom, nego se sve više miješala u bosanske unutarnje poslove. I jedan i drugi „blok” postavljao je sve veće strategijske zahtjeve i tražio sve više novca. To je već postojeću feudalnu rastrganost tadašnje Bosne sve više povećavalo i sve više onemogućavalo jednu iole dosljednu politiku.

Bosanski kraljevi pokušali su se tom ekonomskom izrabljivanju i političkoj ugroženosti oteti naslanjanjem na Veneciju, koja nije pokazala nikakav interes u tom smislu,¹⁴ i na Rimsku kuriju,¹⁵ koja se zanimala za Bosnu, ali nije bila u stanju pružiti pomoć, i to ne zbog navodnog „bogumilskog”, odnosno protukatoličkog otpora „Bošnjana”, kako glasi u historiografiji rašireno shvaćanje, nego zbog veta ugarskih kraljeva.

---

13 Publicirao G. Mercati: Notizie varie sopra Niccolò Modrussiense, u: *isti*: Opere minori 4. p. 218 (= Studi et testi 79. Città d. Vaticano 1937). Ovaj tekst ocijenio je S. Čirković (op. cit. u bilj. 8, p. 308) kao „autobiografske beleške ogromne važnosti”.

14 O tome M. Šunjić: Prilozi za istoriju bosansko-venecijanskih odnosa 1420–1463., u: Historijski zbornik [Zagreb] 14, 1964, p. 119–145.

15 O tome S. M. Džaja: Bosansko srednjovjekovlje kroz prizmu bosanske krune, grba i biskupije, u: Jukić 15. Sarajevo, 1985, p. 81–102; *isti*: Konfessionalität und Nationalität Bosniens und der Herzegowina. Voremanzipatorische Phase 1463–1804. München 1984 (= Südosteuropäische Arbeiten 80.), p. 195–200.

Ovi su neprekidno isticali svoje sizerensko pravo nad bosanskom državom i patronatsko pravo nad bosanskom biskupijom, te postavljali uvijek nove političke zahtjeve u svezi s tim. Uz pomoć Kurije Bosanci su se pokušali osloboditi od ugarskog pritiska tražeći vlastite, o Ugarskoj neovisne, biskupe i papinsku krunu za svoga kralja. Takva politika nalazi potvrde u historijskim izvorima barem od Sabora u Konstanci (1414–1418). Ali Kurija se odvažila izići ususret Bosancima tek pred katastrofu, tj. u studenom 1461, kada je Stjepan Tomašević okrunjen papinskom krunom. Taj je čin razbjesnio kralja Matijaša Korvina, pa je kurijalna diplomacija u osobi legata Nikole Modruškog prisilila bosanskog kralja na raskid veza sa sultanom i na znatne ustupke prema kralju Matijašu Korvinu. Iznudeni zaokret ubrzao je katastrofu. Mehmed II. brzo je reagirao, brže nego li protivnički tabor očekivao. Posljedice su poznate.

Svoju političku nemoć ne pred bosanskim „bogumilima”,¹⁶ nego pred ugarskim kraljem i osmanlijskim sultanom Kurija je kamuflirala falsificiranjem bosanske povijesti i optužbom „bogumila” za izdaju. U *Komentarima* Pija II. zapazio sam dva primjera falsificiranja:

1. Višekratni zahtjev Bosanaca za vlastitim biskupima i krunom iz Rima u *Komentarima* je pretvoren u ponudu Kurije, koju su Bosanci tobože iz straha pred Turcima odbili.
2. Otkazivanje harača i razorenje jedne turske, strateški važne tvrđave na ušću rijeke Bosne u Savu – u svakom slučaju potez koji je kralj Matijaš Korvin iznudio, a kurijalna diplomacija podržala – nakon sloma komentiraju *Komentari* s podrugljivim začuđenjem („incertus qua spe fretus”, naime bosanski kralj), da bi onda bez ikakve censure, – ne vodeći ni najmanje brige o protuslovlju koje time nastaje – prešli na dramatično uvjeravanje obeshrabrenog bosanskoga kralja od strane papinskoga legata da ugarska pomoć neće izostati. Kako je poznato, pravodobna je pomoć izostala. Bobovac je pao brže nego se očekivalo, zavladao je opća panika, a za sve je bio proglašen krivim „nekadašnji bogumil” Radak.

Ove izvode zaključit ću sa slijedećim tezama o bosanskoj povijesti:

1. Srednjovjekovna Bosna 15. stoljeća klasičan je primjer jedne male države koja je zapala među dvije velike sile koje su je najprije ekonomski i politički destabilizirale i onda uništile. Upadljivo nedosljedna politika bosanskih kraljeva i oblasnih gospodara više je bila neizbježiva posljedica ovog opasnog i na koncu smrtonosnog položaja negoli uzrok propasti.
2. Bosansko „bogumilstvo” u to doba već je bilo splasnulo na sporedan i beznačajan fenomen bosanske povijesti. Ali je Rimski kurija stilizirala bogumilske „reliquiae reliquiarum” u bogumilski ideologem, da bi time zataškala svoju neuspjelu politiku prema Bosni.

Moderna politička i nacionalna razračunavanja ponovno su posegnula za bogumilskim ideologemom, da bi uspostavili razoreni kontinuitet između srednjovjekovne i osmanlijske Bosne. Pri tome su zainteresirane stranke, već prema vlastitim jednostranim političkim interesima, akcente različito postavljale.

¹⁶ Najpoznatiji dostojanstvenik bosanskog „bogumilstva” gost Radin tražio je za sebe i svojih 50 do 60 pripadnika utočište na mletačkom području 1466. O tome M. Šunjić: Jedan novi podatak o gostu Radinu i njegovoj sekti, u: Godišnjak Društva istoričara BiH 11, 1960, p. 265–268.

RIMSKI IZVORI O PROPASTI BOSANSKOG KRALJEVSTVA 1463. G.

p. 572

Bosnense nomen apud veteres non inuenimus, nouum est a Bosna (vt arbitramur) fluuio receptum, qui regnum Bosnae interfluens, Sauum influit. Prouincia uero Bosnensis a Moesia initium(m) capiens Occidentem versus, media inter Pannoniam & Dalmatiam procurrit.

Rex gentis nouus tributum, quod sui maiores iam pridem pendere Turcis consueuerant incertum qua spe fretus petentibus recusauerat, & oppidum quod ad confluentes Sauum, Bosnam(ue) hostes construxerant, Sclauis & Hungaris magnopere formidandum expugnaverat; ea contumelia permotus Maumethes Turcarum(m) Imperator uirum, quod in Hungaros, aut alios existimabatur concepissem, in hunc regem euomit: Quod cum ille accepisset moestus ac pauidus accersito Nicolao Modrusiensi episcopo, qui tum forte Romani Praesulis in regno Bosnae legationem gerebat: Tu me, inquit, legate his mersisti malis: qui eo(u)sque tuis consilijs perpulisti, ut Imperatoris potentissimi, cui uix queat orbis resistere, ausus fuerim oppida expugnare: aufer quod intulisti periculum. Cui legatus: Sine, ait, in Hungaria(m) proficiscar; mox adero cum certis, & validis auxilijs, tu modo in fide permanes.

Co(n)ceditur eundi facultas: episcopus Hungaros adiit, & Apostolicae sedis nomine perituris Bosnensibus ope(m) implorat. Hungari exercitum(m) cogunt, Sauo(ue) propere tra(n)smissis, hoste(m) a tergo lacessere statuunt, si forte retrahi ab incepto possit. Utile consilium(m) perfidia interceptum: vnus ex Turcarum ducibus, [quem] Bassam uoca(n)t, decima quarta calendas Junias ingentibus praefectus copijs sub

I.

Bosansko ime ne susrećemo kod starih pisaca. Ono je novo i preuzeto je (kako nam se čini) od rijeke Bosne, koja protječe kroz bosansko kraljevstvo i utječe u Savu. Pokrajina Bosna pruža se zapadno od Mezije između Panonije i Dalmacije.

Novi kralj [Stjepan Tomašević] ovoga naroda — u što se pri tome uzdajući teško bi bilo reći — uskratio je danak Turcima, koji su njegovi pređi već dugo isplaćivali, i razorio utvrdu koju su neprijatelji podigli na sastavima Save i Bosne da bi zastrašili Slavonce i Ugre. Turski sultan Mehmed, razjaren tom uvredom, pobjesni i iskali sav svoj bijes — koji je, kako se vjerovalo premao Ugrima ili drugima — na ovome kralju.

Kad je za to dočuo kralj, ražalošćen i preplašen pozove preda se biskupa modruškog Nikolu, koji je tada bio papin legat u bosanskom kraljevstvu, i saspe na njega: Legate, ti si me uvalio u ovo zlo. Jer ti si mi svojim savjetima tako dugo uši punio dok se nisam odvažio da razorim utvrde najmoćnijeg cara, kojemu se može jedva cijeli svijet oduprijeti. Ukloni pogibao koju si izazvao.

Legat mu odgovori:

Dopusti da pođem u Ugarsku. Ubrzo ću se vratiti sa sigurnom i snažnom pomoći. Samo ti ostani postojan u vjeri.

Biskupu je odobreno da pođe. Otišao je Ugrima i molio ih u ime Apostolske Stolice da priteknu u pomoć Bosancima, koji su stajali pred propašću. Ugri skupe vojsku, brzo prijeđu Savu i pripreme se da neprijatelja s leđa napadnu, ne bi li ga tako možda odvratili od započetog nauma.

oppido Bobazio, quod regni Bosnae caput fuit, castra locavit, postridie Imperator consecutus est: Radaces Manichaeus olim, deinde Christianum mentitus, oppido praefectus erat: is / pretio corruptus hostem p. 573

intra moenia recepit, suasitque custodibus arcis, ne Turcis rerum dominis resisterent. Tradita est arx munitissima, quae facile poterat biennio defendi, nulla re indigens.

Imperator praeter opinionem potitus oppido ad persequendum regem cum parte copiarum Bassam mittit triginta millibus passuum rex aberat in oppido, quod Lazi vocant: eo namq(ue) Turcarum aduentu percepto, cum thesauris confugerat Dalmatiam petiturus. Bassa cum venisset Lazi, abijisse regem inuenit, eumque magnis itineribus consecutus in castello Elutio clausit, & arcta cinxit obsidione. Ille sese cum omni thesauro, quem quinq(ue) reges tot annis congregauerant fidei Bassae credidit: quem Imperator ad se ductum multa spe demulcens, facile induxit, vt oppida, quae in sua potestate restauerant, reddi iuberet, plura & meliora a se deniq(ue) expectaturus: Scribitur praefectis arcium, claves, munitionesque tradant: parent omnes, atq(ue) ita octo ferme dierum spatio amplius septuaginta natura, & arte munitissima oppida, & auri amplius quam decies centena millia nummum ex Christianis opibus in manus hostium peruenere, quamvis non tam re quam nomine Bosnenses Christianum sibi nomen vsurpauere.

Raptae matronae, atq(ue) virgines, templa sanctorum diruta: Viri religiosi omni contumeliarum genere affecti: nobilitas omnis ad seruitium in Asia(m) missa: regi paucis post diebus caput abscissum, & cum eo alti sanguinis pleriq(ue) necati.

Ali dobro pripremljen plan onemogući izdaja. Jedan od turskih zapovjednika, kojega nazivaju Pašom, utabori se 19. svibnja pod Bobovcem, glavnim gradom bosanskog kraljevstva. Slijedećeg dana stigao je i sultan. Zapovjednik Bobovca bio je Radak, nekoć manihejac, zatim lažni kršćanin. On je primio mito, pustio neprijatelja unutar zidova i nagovorio posadu tvrđave da Turcima, gospodarima situacije, ne pruža otpora.

Tako je izručena najjača tvrđava, koja se bez ikakve pomoći izvana mogla dvije godine lako braniti.

Sultan, pošto se mimo očekivanja domogao grada, odmah pošalje Pašu s dijelom vojske u potjeru za kraljem. Kralj se nalazio 30.000 koraka [ca. 45 km.] udaljen u gradu koji se zove Jajce. Kad je čuo da dolaze Turci, pokupi blago i dadne se u bijeg prema Dalmaciji.

Kad je Paša došao do Jajca i saznao da je kralj utekao, ubrza potjeru za njim, stigne ga i opkoli u zamku Ključu. Napokon četvrtog dana, prisiljen glađu i žeđu, preda se kralj Paši na vjeru s čitavim blagom, koje su petorica bosanskih kraljeva godinama skupljali.

Kralj bude doveden pred sultana i ovaj ga laskavim obećanjima navede da izda zapovijed da se predaju gradovi koji su se nalazili još pod njegovom vlašću, nakon čega se onda može nadati još većim i boljim stvarima od sultana. Zapovjednicima tvrđava kralj izda pismene naredbe da predaju ključeve i utvrde. Svi poslušашe. Tako u roku od nekih osam dana više od sedamdeset prirodno i tehnički vrlo dobro utvrđenih gradova i više od milijun dukata kršćanskog blaga dospješe u ruke nepri-

Post regem secundum in Bosna caput dux Stephanus fuit, subditorum numero, atque auro potens, verum Manichaeorum infectus haeresi: filius eius cu(m) patris imperium ferre non posset ad Turcas defecit, quorum armis adiutus patrem bello persequi coepit: eumq(ue) viribus impare(m) ad insulas Dalmatiae fugere compulsi. At vbi regem Bosnae co(n)tra fidem necatum animaduertit, veritus Turcarum saevitiam, patri reconciliatus est, & cum eo ad munitiora loca se contulit.

Regina Bosnae, dum perduto regno, viroq(ue) capto ab hostibus, furorem Turcarum fugitat, in manus Pauli cuiusdam Sclauoniae [Cod. Vat. Reg. Suec. 1995: Croatiae] peruenit, a quo tanquam hostis qua(m)uis ad eum, quasi hospitem declinasset. Ipse vero non multo post dum Turcis agrum suum vastantibus occurrit, cum quingentis nobilibus circumuentus, ab illis occiditur, atq(ue) ita violati hospitij poenas persoluit.

Bacchari vndiq(ue) per Bosnam Turcae: abdita quaeque scrutari, nihil intactum relinquere: vicinas regiones incursare, / atque praedari.

p. 574.

Prope rex Hungariae aderat cum copijs, qui vbi per transfugam insidiari sibi Turcas accepit, insidias contra tetendit. Turcarum quendam cum quattuor millium circumuenit, congressusq(ue) vertit in fugam, ac persecutus trucidavit fere omnes. Hoc tantum solamen post amissum Bosnae regnum Hungaris datum.

[*Enea Silvio Piccolomini*] Pii Secundi Pontificis Max. Commentarii Rerum memorabilium, quae temporibus suis contigerunt. Romae ¹1584, Lib. XI, p. 572–574.

Dum hec ita geruntur, Turcus sollicitatus ab heresiarchis sectae Manicheorum, qui-

jeljelja, iako su Bosanci kršćansko ime više svojatali negoli su zapravo to bili.

Slijedilo je oskvrnjivanje žena i djevojaka, razaranje crkava i zlostavljanje redovnika. Cjelokupno plemstvo bi otpremjeno u ropstvo u Aziju. Nakon nekoliko dana kralju je odrubljena glava i s njim pogubljen većina visokog plemstva.

Nakon kralja druga glava u Bosni bio je vojvoda Stjepan [Vukčić-Kosača]. On je imao mnogo podanika i veliko bogatstvo, ali je bio zaražen manihejskom herezom. Njegov sin nije mogao podnositi očevu vlast, pa je prebjegao Turcima. S njihovom pomoći povede rat protiv oca i, budući da je otac raspolagao sa slabijim snagama, natjera ga u bijeg na dalmatinske otoke. Ali kad je čuo da je kralj usprkos zadanoj vjeri pogubljen, ustrašen turskom okrutnošću, izmiri se s ocem i skupa s njim ušanči se u utvrđena mjesta.

A bosanska kraljica, pošto je izgubila kraljevstvo a muža joj uhvatili neprijatelji, bježeći od turskog bijesa dospije u ruke nekog Pavla [Sperančića] bana Slavonije [Cod. Vat. Reg. Suec. 1995: Hrvatske] potražila utočište, zatvori kao neprijatelja. Ali ubrzo pri jednom pokušaju da suzbije Turke, koji su pustošili po njegovu području, bi ovaj skupa s pet stotina plemića opkoljen i ubijen. Tako ga je stigla kazna za povredu gostoprinstva.

Turci su divljali po čitavoj Bosni, dospjeli su do svakog kutića i ništa nisu ostavili netaknuto. Upali su i u susjedne krajeve i oplijenili ih.

Ugarski kralj se nalazio s vojskom u blizini. Kad je od jednog izbjeglice čuo da mu

bus male libentibus baptizatis Rex Bosnae, homines beneficiis honoribus demulcere cupiens, munitissimas quasque regni arces crediderat, universo Illico, quod nunc Bosna cognominatur, per prodicionem potitur, rege ipso Stephano capto et trucidato, regno autem eius maximis ruinis claudibus affecto, quarum ego missus a pontifice non parva pars extiti, nam undeviginti meorum amissis ipse post maxima pericula incredibilesque labores divina potius quam humana servatus evasi.

Turci spremaju zasjedu, napravi im protuzasjedu. Opkoli jednog turskog zapovjednika s 4.000 vojnika, napadne ga i natjera u bijeg. U potjeri uspije mu ih gotovo sve pobiti. Bila je to jedina utjeha Ugri- ma poslije gubitka bosanskog kraljevstva.

II.

I dok se to zbivalo, Turčin se izdajom domogne čitavog Ilirika, koji se sada zove Bosna, kralja Stjepana uhvati i pogubi, a njegovo kraljevstvo opustoši i razori. Turčina su na to nahuškali prvaci sekte manijehaca, koje je bosanski kralj protiv njihove volje dao pokrstiti, i onda, da bi ih dobročinstvima i častima udobrovoljio, povjerio im najjače tvrđave kraljevstva.

I ja sam kao papin legat pretrpio ne male gubitke: izgubio sam 19 svojih ljudi, sam sam bio izvrnut skrajnjim pogiblima i spasio sam se nakon neopisivih tegoba zahvaljujući puno više božanskoj zaštiti nego li ljudskoj pomoći.

N. MODRUSIENSIS *Defensio ecclesiasticae libertatis 1479/80*, Cod. Vat. lat. 8092, f. 20. Objavljeno kod G. MERCATI, *Note varie sopra Niccolò Modrussiese, u: ISTI: Opere minori 4*, p. 218 (= Studi e testi 79. Città d. Vaticano 1937).

(Priredio i preveo na hrvatski
Srećko M. DŽAJA)

ZUSAMMENFASSUNG

In diesem Beitrag wird der Text der „Commentarii“ des Papstes Pius II., der schon Ende 1463 niedergeschrieben wurde, analysiert. Dabei wird unterschieden zwischen wertvollen „historischen Realien“ und der tendenziellen Interpretation des päpstlichen Legaten, die sich als eine bosnische Dolchstoßlegende charakterisieren läßt.

Zum Schluß wird die These aufgestellt, daß der eigentliche Duktus der bosnischen Geschichte weder im „Bogumilentum“ noch in einer anderen sozialgeschichtlichen Erscheinung zu suchen ist, sondern in der „Funktion“ Bosniens, eine ideologisch-politische Nahtstelle zu sein, was die innere sozialgeschichtliche Dynamik wesentlich beeinträchtigte und Bosnien zu einem einzigartigen Schauplatz der geistigen Inhomogenität umwandelte (abendländische, byzantinische und osmanisch-islamische Komponente der bosnischen Geschichte).